

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЕВОГО СУПРОВОДУ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ЛОГОПЕДІВ

У статті розглядаються педагогічні умови реалізації комунікативно-мовленнєвого супроводу розвитку професійно-спрямованого українського мовлення майбутніх логопедів, принципи й методика дослідження, визначено рівні розвитку професійно-спрямованого українського мовлення майбутніх логопедів.

Ключові слова: комунікативно-мовленнєвий супровід, професійно-спрямоване українське мовлення, мовленнєва діяльність, мовленнєвий розвиток, професійно-спрямована лексика.

Аналізуючи сучасну теорію і практику мовленнєвої підготовки майбутніх педагогів, можна стверджувати, що ще недостатньо вивчено та розроблено питання комунікативно-мовленнєвого супроводу розвитку професійно-спрямованого українського мовлення. Існує нагальна потреба опрацювання і поширення результатів відповідних теоретичних досліджень і досвіду з цього напрямку в університетській освіті, об'єктивної оцінки пропонованих технологій навчання і супроводу, а також вивчення можливих шляхів удосконалення якості професійного мовленнєвого розвитку випускників вищої школи. Закономірно, що в цій ситуації необхідним є пошук нових рішень у сфері професійного мовлення майбутніх педагогів, зокрема й майбутніх логопедів, удосконалення механізмів, які регулюють якість, доречність, культуру їхньої мовленнєвої діяльності.

Актуальність зазначеної проблеми також визначає й соціальна ситуація, зокрема в останні роки спостерігається тенденція збільшення дітей з вадами мовленнєвого розвитку, а отже все більш затребуваною стає професія логопеда. Українське мовлення в професійній діяльності логопеда відіграє провідну роль, й від того, наскільки студент володіє професійною лексикою, діалогологічними й монологічними вміннями, культурою мовлення та іншими характеристиками професійної мовленнєвої компетенції, залежить його професіоналізм і продуктивність праці.

Саме це й спонукало нас до вибору теми дослідження "Комунікативно-мовленнєвий супровід розвитку професійно-спрямованого українського мовлення майбутніх логопедів".

Об'єкт дослідження: професійно-спрямоване українське мовлення майбутніх логопедів.

Предмет дослідження: педагогічні умови комунікативно-мовленнєвого супроводу розвитку професійно-спрямованого українського мовлення майбутніх логопедів.

Мета дослідження: науково обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови комунікативно-мовленнєвого супроводу розвитку професійно-спрямованого українського мовлення майбутніх логопедів.

Гіпотеза дослідження визначається тим, що комунікативно-мовленнєвий супровід розвитку професійно-спрямованого українського мовлення майбутніх логопедів відбуватиметься більш ефективно за таких педагогічних умов:

- усвідомлення студентами – майбутніми логопедами значення професійно-спрямованого мовлення в їхній професійній діяльності;
- ретельний відбір професійної лексики, запропонованого мовного матеріалу з урахуванням специфіки його вживання в професійному мовленні логопеда;
- використання методів, які стимулюють комунікативну активність студентів, під час вивчення фахових дисциплін.

Основні принципи підходу нашого дослідження впливають із сучасних концепцій та положень про професійну підготовку у вищій школі, ми зокрема керувалися такими принципами:

- наукової теорії пізнання про єдність мови, мовлення, мислення;
- взаємозв'язку чуттєвого й раціонального в навчанні;
- професійної спрямованості навчання;
- стимулювання професійної мотивації студентів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, що передбачає вирішення студентами диференційованих за рівнем складності завдань;
- комунікативної спрямованості, що відповідає вимогам ситуативності, мотивованості, інформативності вправ;
- інтегративне, тобто взаємозв'язане формування професійної, лінгвістичної, комунікативної, соціокультурної компетенції у спеціально розроблених вправах;
- адекватність вправ характеру дії, що формується, психологічним особливостям засвоєння навчального матеріалу на вищому ступені навчання;
- активізації самостійної роботи студентів шляхом організації індивідуальної та групової проектної роботи;
- відповідальність суб'єкта за вибір рішення (той, хто супроводжує, має тільки дорадчі права);
- пріоритет інтересів того, кого супроводжують;
- безперервність супроводу [9].

Теоретико-методологічною основою дослідження стали:

- концептуальні положення психологів і психолінгвістів про мовленнєву діяльність (М.Жинкін, О.Леонтьєв, О.Лурія);
- наукові праці про організацію навчального процесу у вищій школі (А. Алексюк, С. Архангельський, В. Безпалько, А.Вербицький, В. Галузинський, М.Євтух, А. Коржуєв, О.Мороз, В.Попков, М. Сметанський);
- результати наукових досліджень з проблеми навчання рідної мови у вищих закладах освіти (О. Біляєв, П. Дудик, С.

Караман, Л. Мацько, В. Мельничайко, І. Олійник, М. Лісовий, Л. Паламар, К. Плиско, М. Плющ, М. Стельмахович), розвитку мовленнєвої культури особистості (Н. Бабич, А. Богуш, І. Вихованець, Г. Гладіна, Б. Головін, М. Ілляш, А. Коваль, М. Пентилюк, В. Русанівський, В. Сеніна, О. Сербенська) [7];

– праці педагогів-логопедів про специфічні особливості логопедичної діяльності, етику та деонтологію, формування особистості логопеда (Л. Волкова, Т. Корнійченко, В. Селіверстов, Ю. Сенько, Р. Султанов, Л. Стахов, Т. Череднікова, Г. Чіркіна та ін.).

Про визнання важливої ролі розвитку професійно-спрямованого українського мовлення, культури спілкування, формування професійного функціонального мовлення як важливого напрямку професійної підготовки фахівців у системі вищої освіти свідчать праці учених (М. Пентилюк, Л. Паламар, Т. Симоненко, Г. Бондаренко, С. Вдовцова, Л. Златів, Н. Костриці, Л. Любашенко, Т. Окуневич, Л. Романової, О. Семенов, Н. Тоцької, В. Юкало, Я. Януш та ін.); ділового мовлення у формуванні особистості (Б. Антоненко-Давидович, Н. Бабич, Л. Власов, І. Вихованець, М. Дороніна, М. Зубков, М. Каган, Г. Кацавець, Г. Кисіль, А. Коваль, І. Кочан, П. Мовчан, Н. Обозов, О. Пазяк, Л. Паламар, О. Пономарів, В. Русанівський, О. Сербенська, Л. Струганець, Є. Чак, С. Шевчук та ін.).

Положення про професійно-орієнтовну сутність мовленнєвої діяльності як одного з компонентів професійної готовності і професійного потенціалу майбутнього логопеда є домінантою у пошуках шляхів та механізмів супроводу розвитку професійного мовлення.

Професійне мовлення належить до типу розмовно-літературного мовлення, або усного літературного мовлення. Це розмовно-літературне мовлення людей у процесі виконання ними службових обов'язків. Усне професійне спілкування передбачає всілякі способи взаємодії між співрозмовниками за допомогою вербальних (словесних) і невербальних (поза, жести, міміка, одяг, знаки, символи) засобів.

Як зазначають, Л. Зубенко, В. Немцов усне професійне мовлення можна поділити на такі види: залежно від способу сприймання інформації: контактне (безпосереднє); дистанційне (телефонне, селекторне, за допомогою комп'ютера); залежно від кількості учасників: діалогічне (бесіда з одним співрозмовником); монологічне (доповідь, промова, лекція); полілогічне (дискусія); залежно від форми і ситуації спілкування: міжперсональне (нарада, колоквиум тощо); публічне (виступ на зборах, конференції тощо) [4].

Міжперсональне професійне мовлення – це засіб повсякденного спілкування двох або кількох людей під час виконання ними службових обов'язків. Усне професійне мовлення будь-якого типу має відповідати певним вимогам, найголовнішими серед яких є такі: чіткість, недвозначність формулювання думки; логічність, смислова точність, звідси небагатослівність мовлення; відповідність між змістом мовлення, ситуацією мовлення і використаними мовними засобами; укладання природних, узвичаєних словосполучень; вдалий порядок слів у реченнях; різноманітність мовних засобів, багатство лексики в активному словнику людини; самобутність, нешаблонність в оцінках, порівняння, у побудові висловлювань; переконливість мовлення; милозвучність мовлення; виразність дикції; відповідність між темпом мовлення, силою голосу і ситуацією мовлення [5: 12-32].

Професія логопеда вимагає від майбутнього спеціаліста не тільки вільного володіння професійним українським мовленням, а й має деякі специфічні вимоги. Так, у логопедичному словнику у визначенні поняття "логопед", зазначається, що логопед, це корекційний педагог, що займається усуненням недоліків мовлення в дітей і дорослих. Педагогами-логопедами можуть бути особи, які мають спеціальну вищу педагогічну освіту і спеціальну логопедичну підготовку, до складу якої входить не тільки збагачення знань з логопедії, а й розвиток мовлення майбутнього спеціаліста, адже він має досконало володіти всіма мовними і позамовними засобами, мати чітку вимову, багатий лексичний запас [8].

Зупинимось на цьому питанні докладніше. По-перше, професійне мовлення логопеда, як і будь-якого фахівця має відповідати вимогам культури мови. Це важливий показник рівня його інтелігентності, освіченості, загальної культури. По-друге, професійне мовлення логопеда має бути своєрідною "словесною дією", мета якої – здійснення інтелектуального, емоційно-вольового, морального впливу на учнів. Третя умова ефективності професійного мовлення педагога-логопеда – його спрямованість, зверненість до учнів. Головна мета спрямованості мовлення – викликати учнів до діалогу з педагогом, залучити їх до співпраці, створити атмосферу співроздумів і співпереживання [2], [3].

Обов'язковою передумовою ефективності професійного мовлення логопеда є також володіння його технікою. Компоненти техніки мовлення – голос, темп, дикція, інтонація – визначаються як акустична система відтворення людини людиною. Вони виконують при цьому важливі функції: створюють імідж людини, який закріплюється у свідомості довколишніх, дають змогу виявити психічну індивідуальність людини, визначити її емоційний стан. Особливу увагу слід приділити питанням правильності, виразності й чистоти української мови [2].

При цьому готовність до професійної мовленнєвої діяльності, за М. Лісовим, розглядається як прояв спеціальних знань, мовленнєвої компетентності та мовленнєвого професіоналізму. Організація професійно-спрямованої мовленнєвої діяльності в умовах університетської освіти передбачає засвоєння студентами знань про мову і мовлення, набуття ними власного мовленнєвого досвіду, спрямованість особистості на саморозвиток і самореалізацію, формування самосвідомості як передумови самостійності в оволодінні професійними мовленнєвими вміннями, що супроводжуються відповідним корегуванням, підвищенням рівня професійної зрілості під час оволодіння різними мовленнєвими функціями [7].

Загальний мовленнєвий розвиток студента визначається якісним рівнем його мовленнєвої діяльності, яка виявляється як у професійній діяльності, так і в процесі його самореалізації як форми самопрояву, досягнення окресленої мети, осмислення сутності професійної мовленнєвої діяльності.

Аналіз розвитку компонентів професійно-спрямованого мовлення майбутніх логопедів дозволив визначити рівні мовленнєвої підготовки студентів: репродуктивний, продуктивно-перетворювальний і творчий [1].

Репродуктивний рівень характеризується загальним уявленням студентів про педагогічну професію і логопедію. Вони не володіють достатньою інформацією про мовлення як інструмент професійної діяльності, знають лише про окремі функції і характеристики мовлення, у професійній діяльності здебільшого прагнуть наслідувати варіанти зразків професійного

мовлення інших осіб залежно від ситуації. Простежується схильність студентів до ігнорування окремих якостей мовлення, особливо тих, які "не відпрацьовані". У них недостатній лексичний запас, зокрема професійний-термінологічний, уміння правильно використовувати інтонаційні засоби виразності й конструювати висловлювання.

Продуктивно-перетворювальний рівень характеризується наявністю усвідомлення студентами значення не лише загально-педагогічних умінь, а й професійних мовленнєвих із проявом позитивного ставлення до цього компонента професійної майстерності. Вони виявляють бажання до операційності застосування мовленнєвих умінь у практичній діяльності, більш активно включаються в навчальний процес на практичному рівневі, уміють прогнозувати результати мовленнєвої діяльності, охоче шукають інтонаційні варіанти при визначеному педагогом завданні мовлення. Студенти, віднесені до цього рівня, достатньо володіють лексичним запасом та вмінням конструювати речення і добирати для їх озвучення адекватну інтонацію.

Творчий рівень характеризується високим розвитком особистісних мовленнєвих умінь студентів як компонента їхньої професійної майстерності; усвідомленням їх ролі і позитивним до них ставленням; виразним проявом спеціальних знань і вмінь у професійній діяльності; оперативним застосуванням тих чи інших умінь відповідно до ситуації і мети дії. На цьому рівневі починається активне застосування професійно-спрямованої лексики, термінології, словесної дії у роботі з школярами, проявляється мотивація до вдосконалення мовлення в різних формах роботи, досить високий рівень володіння лексикою і логікою мовлення.

Комунікативно-мовленнєвий супровід розвитку професійно-спрямованого українського мовлення майбутніх логопедів має сприяти вихованню висококваліфікованих, з належним інтелектуальним потенціалом, грамотних фахівців логопедів, які б вільно користувалися українською мовою в усіх сферах діяльності – особливо у професійній та офіційно-діловій. Для цього ми вважаємо за необхідне: дати студентам-логопедам чіткі відомості про нормативність української мови, виробити в них практичні навички правильного використання різноманітних мовних засобів залежно від сфери й мети висловлювання; піднести рівень культури їхнього усного й писемного мовлення; навчити майбутніх логопедів мови спеціальності, збагатити їхній словник, особливо термінологічною, фаховою та загальнонауковою лексикою; дати студентам основні відомості зі стилістики; навчити їх складати різні види ділових паперів, особливо ті, що використовуються в логопедичній сфері, та працювати з текстами (науковими, культурологічними, художніми, діловими), що в результаті дає змогу забезпечити майбутнім логопедам ту лінгвістичну освіту, яка сприятиме творчій професійній діяльності та є необхідною кожній освіченій людині будь-якого фаху.

При розробці комплексу заходів щодо комунікативно-мовленнєвого супроводу розвитку професійно-спрямованого українського мовлення майбутніх логопедів ми виходили з того, що практична робота, гра, педагогічні ситуації із застосуванням різного характеру спілкування, в яких здійснюється розвиток мовленнєвих умінь студента, є психолого-педагогічними стимуляторами розвитку професійно-спрямованого українського мовлення.

Започатковуючи експериментальне дослідження, ми визначили одним із найефективніших шляхів реалізації комунікативно-мовленнєвого супроводу розвитку професійно-спрямованого українського мовлення є формування пізнавальних умінь, отже, і професійного мовлення студентів-логопедів, активізація науково-дослідницької, пошукової діяльності, яка найповніше розвивається під час проблемного навчання, використання ділових ігор, різних видів вправ і завдань і наближена до реальної моделі майбутньої професійної діяльності.

Так, усвідомленню студентами значущості професійного мовлення в їхній майбутній фаховій діяльності, необхідності удосконалювати професійне мовлення, розвитку мовного чуття, навичок володіння виражальними засобами української мови, загальнонародною і професійною лексикою, відтінками значень слів, розвитку мислення сприяли читання й аналіз наукових текстів логопедичної і педагогічної спрямованості, ділові ігри, редагування речень, текстів документів, переклад педагогічних, логопедичних психолого-медичних наукових і науково-популярних джерел.

Відповідно до принципів супроводу, нами було започатковано низку завдань на розвиток виразності мовлення. Так, на виразність читання й мовлення студентів ми звертали увагу під час студентських відповідей на практичних заняттях з логопедії й логоритміки, захисту рефератів, аналізу першоджерел. Виразне читання супроводжувало аналіз наукових та методичних текстів з логопедії. Це спонукало майбутніх логопедів уважно сприймати чуже висловлювання, стежити за власним, працювати над розвитком емоційності мовлення, удосконалювати номінативні та комунікативні мовленнєві уміння і навички.

Оскільки матеріальну основу мови становить лексика, то велика увага зосереджувалася на різних видах словникової роботи, що мала на меті, насамперед, збагатити словник майбутніх логопедів, особливо термінологічною, професійною лексикою, виховати в них чуття слова, навчити вільно орієнтуватися в словниковому запасі української мови, правильно використовувати його залежно від сфери й мети спілкування. Основним орієнтиром у відборі професійної лексики і термінології, пропонованого мовного матеріалу для вправ і завдань були такі критерії: активне використання тієї чи іншої мовної одиниці в логопедичній роботі, часте відхилення від мовних норм побудови граматичних конструкцій, застосування мовних одиниць відповідно до їх семантичних властивостей, доцільність уживання мовних засобів у відповідному контексті, стильова диференціація мовлення.

На заняттях проводилися такі види словникової роботи:

- розмежовувалися значення подібних за звучанням слів – паронімів, особливо тих, які мають широке застосування в логопедії (*кровний, кров'яний, кривавий; хворовитий, хворобливий; шкірний, шкіряний; пітний, потовий та ін.*);
- з'ясовувалася різниця у функціонуванні синонімів та близьких за змістом лексем (*вада, дефект, недолік, тандж; стійкий, витривалий*);
- давалися функціональні характеристики пар слів (*поряд, поруч; протягом, на протязі*);
- аналізувалися й характеризувалися однозвучні в українській і російській мовах слова (*неділя – неделя, лічити – лечить, вродливий – уродливий*);
- з'ясовувалося значення нових, раніше невідомих студентам слів; особливе місце при цьому займала робота з новою логопедичною термінологією, яка останнім часом активно поповнює словниковий склад української

літературної мови;
– визначалося походження й значення іншомовних інтернаціональних логопедичних й медичних термінів (*алалія, гланда, дизартрія, стоматит* та ін.);
– укладалися синонімічні ряди слів, відзначалися великі можливості синонімів, їхні семантичні відтінки та сфери функціонування (*заїкання, заїкуватість, мовлення, говоріння, балакання, розмова*);
– добиралися українські синоніми-відповідники до іншомовних слів (*анемія – недокрів'я, вакцинація – щеплення, адаптація – пристосування, симптом – ознака*);
– здійснювався переклад лексем, різних за сферою функціонування (термінологічних, розмовно-побутових та ін.) з російської мови на українську і навпаки;
– добиралися українські відповідники до російських фразеологізмів (*бельмом в глазу, задирать нос, одним миром мазаны*).

Використання різних вправ і завдань, ділових ігор, які відображають суть майбутньої професійної діяльності студентів, дало можливість стимулювати професійно-спрямоване мовлення майбутніх логопедів у навчальному процесі, відпрацьовувати професійно-мовленнєві навички в умовах, наближених до реальних. Детальний аналіз помилок студентів, що проводився під час підведення підсумків, знижував імовірність їхнього повторення як у навчальній діяльності, так і в реальній дійсності.

Проведений експеримент довів ефективність застосування педагогічних умов комунікативно-мовленнєвого супроводу розвитку професійно-спрямованого українського мовлення майбутніх логопедів й забезпечив суттєві якісні зміни в мовленні студентів, що, у свою чергу, спричинило позитивні зміни в рівнях розвитку професійно-спрямованого мовлення майбутніх логопедів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Алексеева-Вовк М. І.* Педагогічні умови соціалізації студентів засобами культури мовлення. – Рукопис. Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка *М. І. Алексеева-Вовк.* – Київ, 2008.
2. *Барбина Е. С.* Педагогическое мастерство – искусство и наука быть человеком / Е. С. Барбина. – К., 1995. – 105 с.
3. *Жовтобрюх В. Ф., Муромцева О. Г.* Культура мови вчителя: курс лекцій / В. Ф. Жовтобрюх, О. Г. Муромцева [за ред. О. Г. Муромцевої]. – Харків: Гриф, 1998. – 208 с.
4. *Зубенко Л. Г.* Культура ділового спілкування / Л. Г. Зубенко, В. Д. Немцов. – К., 2000.
5. *Кабардов М. К.* Типы языковых и коммуникативных способностей и компетенции / М. К. Кабардов, Е. В. Арцишевская // Вопросы психологии. – 1996. – №1. – С. 34-50.
6. *Крутий К. Л.* Концептуальні засади психолого-педагогічного супроводу: принципи і техніки / К. Л. Крутий // Пріоритетні напрями роботи дошкільної освіти на 2008-2009 навч. р.: методичний аспект. – Вип. сьомий / [за наук. ред. К. Л. Крутий]. – Запоріжжя: ТОВ "ЛПС" ЛТД, 2008. – С. 70-88.
7. *Лісовий М. І.* Формування професійного мовлення майбутніх медичних працівників у вищих медичних навчальних закладах : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук : спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Микола Іванович Лісовий. – Вінниця, 2006. – 27 с.].
8. Логопедический словарь. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.logoped.org/out.php?id=26> [название с экрана].
9. Научно-методическое сопровождение персонала школы: педагогическое консультирование и супервизия / [под ред. М. Н. Певзнера, О. М. Зайченко]. – Великий Новгород: НовГУ им. Ярослава Мудрого; Институт образовательного маркетинга и кадровых ресурсов, 2002. – 316 с.

Подано до редакції 14.10.11
